પ્રકરણ ૫

પ્રિન્ટમાં સીલ

0680CH05

આ પ્રકરણમાં તમે સીલની ડિઝાઇન, હેતુ અને કલાત્મક ગુણો વિશે શીખશો. ઇતિહાસ દ્વારા સીલના ઉદાહરણોમાંથી પ્રેરણા લઈને તમે તમારી પોતાનાં સીલ (સિક્કો)ડિઝાઇન કરશો અને હસ્તકલા માટે વિવિધ સામગ્રી સાથે તેનો પ્રયોગ કરશો. આ પ્રક્રિયામાં તમે કાગળ અને કાપડ બંને પર તમારા સીલનું પરીક્ષણ પણ કરશો. તમે આ પ્રક્રિયાને અજરખ બ્લોક પ્રિન્ટિંગની ટેક્સટાઇલ પરંપરા સાથે પણ જોડી શકશો.બ્લોક્સ જેવા તમારા પોતાના સીલનો ઉપયોગ કરીને તમે કાગળ, કાપડ અને અન્ય સપાટીઓ પર તમારી પોતાની પ્રિન્ટ બનાવવા માટે રસપ્રદ પેટર્ન પણ બનાવી શકો છો.

© NCERT not to be republished

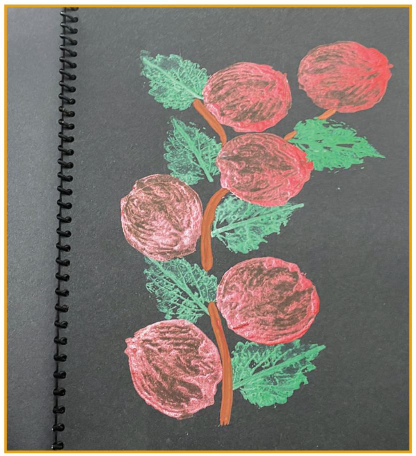

પ્રવૃત્તિ ૧:ચાલો, સીલ (સિક્કો) પર એક નજર કરીએ

શું તમે ક્યારેય તમારા શિક્ષક, શાળાના આચાર્ય અથવા તમારી શાળામાં કોઈને સીલ (સિક્કો) અને રબર સ્ટેમ્પનો ઉપયોગ કરતા જોયા છે?

સીલ (સિક્કો)સાથે કોઈપણ કાગળ અથવા દસ્તાવેજ શોધવા માટે તમારા શિક્ષકની મદદ લો. આ પ્રશ્નોની ચર્ચા કરો:

1. સીલ (સિક્કો)પરનું ચિત્ર અથવા લખાણ શું છે?
2. સીલ (સિક્કો)શું અભિવ્યક્ત કરે છે?
3. સીલનો ઉપયોગ શેના માટે થાય છે?

સીલમાં ચિત્રનું પ્રતીક અથવા લખાણ હોઈ શકે છે. તેઓ આપણને વ્યક્તિઓ, સમાજો, રાજ્યો, સંસ્થાઓ અને સંગઠનોના જીવન, દિનચર્યાઓ, સામાજિક હોદ્દાઓ અને માન્યતાઓ વિશે કડીઓ આપે છે.

સીલ (સિક્કો)તરફ જુઓ અને તમે જુઓ છો તે છબીઓ અને પ્રતીકોનું અવલોકન કરો. તેમની તુલના કરો અને ચર્ચા કરો કે પ્રતીકો શું કહી શકે છે.

નોંધ લો કે આ બધી સીલમાં વિવિધ સ્ક્રિપ્ટોમાં કેટલાક લેખિત લખાણ સાથે એક ચિત્રનું પ્રતીક છે.

© NCERT not to be republished

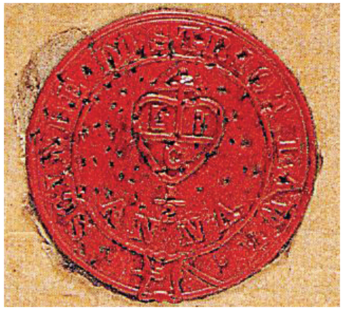

ઇતિહાસના વિવિધ સમયગાળાના સીલ

પ્રવૃત્તિ ૨: ક્ષેત્રની મુલાકાત

સ્થાનિક પોસ્ટ ઓફિસની મુલાકાત લો અને પોસ્ટ-માસ્ટર, અથવા અન્ય કોઈ પોસ્ટલ અધિકારીને મળો જે તમને ટપાલ સેવાઓમાં ઉપયોગમાં લેવાતા સીલ (સિક્કો)અને સ્ટેમ્પ્સ બતાવી શકે છે. જાણો અને નીચેની નોંધો બનાવો:

1. સ્ટેમ્પ સીલમાં વપરાયેલી સામગ્રી.
2. ટપાલ સેવાનો લોગો અથવા પ્રતીક.
3. અન્ય માહિતી જે સીલમાં આપવામાં આવી છે.

ચાલુ રાખો: તમારા પરિવારના વૃદ્ધ સભ્યો સાથે વાતચીત કરો અને તેમની પાસે એવા દસ્તાવેજો અથવા ટપાલ પરબીડિયાઓ માગો કે જેના પર સીલ (સિક્કો)મારવામાં આવ્યું હોય. સીલની વિગતોનું અવલોકન કરો અને તમને જે પ્રતીકો અને લખાણો મળે છે તેની નોંધો અથવા સ્કેચ બનાવો.

પ્રયોગ: કોઈપણ સિક્કો લો. તેની પર એક કાગળ મૂકો અને પેન્સિલનો ઉપયોગ કરીને જ્યાં સુધી સિક્કાનું પ્રતિબિંબ દેખાય નહીં ત્યાં સુધી સપાટી પર પેન્સિલ વડે નિશાન બનાવો.

પ્રવૃત્તિ ૩: તમારું પોતાનું સીલ (સિક્કો)બનાવો

હવે જ્યારે તમે સીલની લાક્ષણિકતાઓ અને હેતુઓથી પરિચિત છો ત્યારે શું તમે તમારું પોતાનું સીલ (સિક્કો)બનાવવાનો પ્રયાસ કરવા માંગો છો?

તમારે પહેલા તેની ડિઝાઇનથી શરૂઆત કરવી પડશે. એક કાગળ અને પેન્સિલ લો અને કેટલાક વિચારો અને પ્રારંભિક રેખાચિત્રો લખો.

સોપાન ૧ - મળેલી વસ્તુઓ સાથે ચકાસો

- થોડી માટી અથવા કણક તૈયાર કરો.
- બટનો, બોટલની ટોપીઓ, લાકડીઓ, પાંદડા, સિક્કા વગેરે જેવી કેટલીક નાની વસ્તુઓ ભેગી કરો.
- તમારી માટીની સપાટીને સપાટ અને ભેજવાળી બનાવો.
- માટી પર તમે એકત્રિત કરેલી વસ્તુઓને દબાવો અને બનેલ છાપ જુઓ
- કયા પદાર્થો વધુ સ્પષ્ટ છાપ બનાવે છે અને શા માટે તેનું વિશ્લેષણ કરો.

© NCERT not to be republished

विद्यया ऽमृतमश्नुते

एन सी ई आर टी
NCERT

મૂળ લોગોનું ઉદાહરણ

સોપાન ૨ - તમારા સીલની રચના કરો

- તમારું વ્યક્તિગત પ્રતીક બનાવો. આ એક સરળ ચિત્ર હોઈ શકે છે જે તમને રજૂ કરે છે - ચહેરો, પાંદડા, ફૂલ, ફળ, પદાર્થ, પ્રાણી, અક્ષર, ચિહ્ન વગેરે. તે તમારી પાસે પહેલેથી જ છે તેવા કેટલાક ઓળખી શકાય તેવા ગુણો અથવા તમારા માટે મહત્વપૂર્ણ મૂલ્યો વ્યક્ત કરવા જોઈએ.
- તમારી ડિઝાઇનને સરળ રાખો.

સોપાન ૩ - તમારું સીલ (સિક્કો)બનાવો

- તમે જોયેલી સીલ (સિક્કો)અને તેને બનાવવા માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતી સામગ્રીને યાદ કરો.
- એવા વિકલ્પો વિશે વિચારો કે જે શાળામાં સરળતાથી ઉપલબ્ધ હોય. દા.ત., પૂંઠાના ટુકડા, માટી, શણનું દોરડું, સ્પોન્જ, રબર વગેરે.
- તમે જેની સાથે કામ કરશો તે સામગ્રીની સપાટીને સપાટ કરો. યાદ રાખો કે જો સીલની ડિઝાઇનના તમામ ભાગો એકસમાન હશે તો તેની છાપ સ્પષ્ટ થશે.
- તમારી ડિઝાઇનને કાપવા, કોતરવા અને આકાર આપવા માટે તમે સુરક્ષિત રીતે ઉપયોગ કરી શકો તેવા ટૂલ્સ પસંદ કરો.
- જો તમને લાગે કે તમારી ડિઝાઇન બનાવવી મુશ્કેલ છે, તો તેને સરળ બનાવો અને તમારી ડિઝાઇન પૂર્ણ કરો.

© NCERT not to be republished

વિદ્યાર્થીઓ' સીલ (સિક્કો)બનાવવા અને તેને છાપવાનો પ્રયોગ કરો

સોપાન ૪ - તમારા સીલની ચકાસણી કરો

- તમારા સીલને સ્ટેમ્પ કરવા માટે સામગ્રી અને સપાટી પસંદ કરો. જો તમારું સીલ (સિક્કો)ગોળાકાર હોય અને સપાટ ન હોય, તો તમે તેને ભીની માટી અથવા કણક પર દબાવી શકો છો, જેમ કે તમે વસ્તુઓ સાથે પ્રથમ પરીક્ષણમાં કર્યું હતું.
- જો તમારું સીલ (સિક્કો)સપાટ હોય, તો પેઇન્ટ અથવા શાહી લગાવવાનો પ્રયાસ કરો અને તેને કોઈ પણ કાગળ પર સ્ટેમ્પ કરો.
- પરિણામના આધારે, જ્યાં સુધી તમે ઇચ્છિત અસર પ્રાપ્ત ન કરો ત્યાં સુધી તમે ડિઝાઇનને સીલ (સિક્કો)કરી દો ત્યાં સુધી તમે ફેરફારો અને સુધારા કરી શકો છો.

પ્રવૃત્તિ ૪: છાપકામ

હવે, તમારી પાસે એક સીલ (સિક્કો)છે જેનો વારંવાર ઉપયોગ કરી શકાય છે! રબર સ્ટેમ્પ પેડમાં શાહી પલાળેલી હોય છે. જ્યારે આપણે રબર સીલને સ્ટેમ્પ પેડમાં દબાવીએ છીએ, ત્યારે તેના પર શાહીનું આવરણ લાગે છે, જે દબાવીને કાગળ પર છાપવામાં આવે છે.

આ જ પ્રક્રિયા છાપવાની ઘણી વિવિધ પરંપરાગત પ્રક્રિયાઓમાં જોઇ શકાય છે. ચાલો આપણે હેન્ડ બ્લોક પ્રિન્ટિંગની પ્રક્રિયા પર નજર કરીએ કારણ કે તે તમે જે રબર સ્ટેમ્પ્સથી પરિચિત છો અને તમે બનાવેલા સીલ (સિક્કો) જેવા જ બ્લોક્સ હોય છે.

આ એક કોતરણીવાળો લાકડાનો બ્લોક છે. પેટર્ન જ્યાં ઉભી થઈ છે તે ભાગોની નોંધ લો. આ બ્લોકને એક કલાકાર દ્વારા કાળજીપૂર્વક કોતરવામાં આવ્યો છે કે જે લાકડાના કોતરકામમાં નિષ્ણાત છે. શું તમારી આજુબાજુમાં સુથાર અને લાકડાના કોતરકામ કરનારાઓ છે?

તેમને મળો અને આ ચિત્ર બતાવો અને તેમને પૂછો કે આવો ટુકડો કેવી રીતે કોતરવામાં આવ્યો છે. ઉપયોગમાં લેવાતા સાધનો વિશે પૂછો અને આને હાથથી કોતરવામાં કેટલો સમય લાગશે. આ લાકડાના બ્લોકનો ઉપયોગ કાપડ પર છાપવા માટે થાય છે. આ કાપડને હેન્ડ બ્લોક પ્રિન્ટેડ ટેક્સટાઇલ્સ કહેવામાં આવે છે.

હેન્ડબ્લોક પ્રિન્ટરનું ચિત્ર જુઓ અને કાપડ પર શાહીવાળા બ્લોકને કાળજીપૂર્વક મૂકો. સતત પેટર્ન બનાવવા માટે એક જ બ્લોકનો વારંવાર ઉપયોગ થાય છે. તેઓ અજરખ નામનું ખાસ ટેક્સટાઇલ બનાવી રહ્યા છે કે જે ગુજરાતના કચ્છમાં બનાવવામાં આવે છે.

શું તમને લાગે છે કે તમે તમારા સીલથી કોઈ પેટર્ન બનાવી શકો છો? તમે બીજી સીલ (સિક્કો)પણ બનાવી શકો છો કે જે સળંગ પેટર્ન માટે યોગ્ય છે. કેટલીક ડિઝાઇન બનાવીને તેને અજમાવી જુઓ.

© NCERT not to be republished